

Skogshistoriska **Tidender**

ARGÅNG 18
NR 3 · 2012

Tema

Finnskogarna

Gösta

driver ett av Sveriges
finaste skogsmuseer

Werners

skogsgård har
anor i medeltiden

Hans-Jöran Hildingsson
Ordförande i Skogshistoriska Sällskapet

Det börjar bli bråttom att dokumentera skogens historia

Ju mer man sätter sig in i skogshistorien, desto mer inser man vad skogen under olika tidsepoker haft för betydelse för människan. Skog och skogsbrukande har under hela den svenska historien varit basen för överlevnad, utveckling och tillväxt.

FÖR DRYGT 10 ÅR SEDAN motionerades för första gången i riksdagen om behovet av ett nationellt skogsmuseum. Motionen blev resultatlös, men behovet av ett museum som skildrar skogen och dess betydelse för landet kvarstår i högsta grad.

RUNT OM I SVERIGE FINNS lokala och regionala skogsmuseer – samlingar som skapats och hålls vid liv av lokala entusiaster på ideell bas eller med blygsamma privata resurser. Men vi kan inte förlita oss på att de lokala krafter som så starkt engagerat sig, kommer att finnas med hur länge som helst. Värdefulla samlingar riskerar att försvinna om inget görs.

I NORGE, FINLAND OCH DANMARK HAR man en annan inställning. Där har man skjutit till statliga medel. Det har resulterat i välbesökta, nationella skogsmuseer av hög kvalitet. Att tro att inställningen i Sverige hux flux skulle förändras vore naivt. Men det finns idag teknik för att i nätverksform bygga upp ett digitalt skogsmuseum.

Bland annat handlar det om att göra den bildskatt som finns spridd på många ställen tillgänglig och sökbar.

I VÅRT GLESBEFOLKADE LAND BORDE en satsning på samverkan mellan landets olika skogsmuseer kunna göras med stöd av medel från Eskil Erlandssons "Skogsriket". Men, som jag antyder ovan, det är bråttom att ta hand om dessa skogshistoriska kulturskatter!

Det företag jag har min gärning i, Skogssällskapet, hundraårsjubilerar i år. De väldiga insatser som gjordes av grundaren Edwin Ohlsson och jägmästaren Alfred Wigelius under första halvan av 1900-talet gjorde verkligen avtryck i landskapet med återbeskogning av ljunghedar och rymarker.

JAG TYCKER DETTA VISAR HUR MAN MED målmedvetenhet och klokhet kan utveckla och ta till vara de naturgivna förutsättningar som finns i vår del av världen. Men detta är bara ett exempel av många som bidragit till att bygga dagens Sverige. Nog är skogen, dess historia och de människor som brukat den värda att lyftas fram och åskådliggöras på ett tydligt sätt än hitills.

Skogshistoriska Sällskapet

- Tar vara på kunskaper om skogens historia som finns hos skogsägare och de som har – eller har haft – sin verksamhet i skogen.
- Visar på skogens betydelse i historien och hur man kan dra lärdom av tidigare erfarenheter.
- Lyfter fram de kulturhistoriska värdena i skogen och arbetar för att lämningar från tidigare brukande bevaras och sköts.
- Bidrar till att föra in skogshistoriska aspekter i beslut som berör dagens skogar och skogspolitik.
- Stimulerar skogshistorisk forskning.

Välkommen som medlem!

Som medlem får du tidningen *Skogshistoriska Tidender* fyra gånger per år samt *Årskriften* som kommer ut kring nyår. Du är också välkommen att delta i de exkursioner som varje år arrangeras på skogshistoriskt intressanta platser i landet. Årsavgift 270:-. (Studierande 100:- och familjer 350:-)

Anmäl dig via hemsidan. Eller kontakta Skogshistoriska Sällskapets kassör Bengt Stenerås på telefon 0511-167 88, 0703-91 67 88 alternativt e-post: bengt.steneras@swipnet.se. Du kan också betala årsavgiften direkt på pg 480 61 67-5. Ange namn, adress och "Ny medlem".
www.skogshistoria.se

Styrelse

Hans-Jöran Hildingsson, ordförande, tel: 031-335 66 31, 0706-83 61 19
hans-joran.hildingsson@skogssallsskapet.se

Erik Valinger, vice ordförande
tel: 090-786 83 35, 073-066 99 83, erik.valinger@slu.se

Christer Sundquist, sekreterare
tel: 0240-127 56, 0706-35 00 63, christer.sundquist@telia.com

Bengt Stenerås, kassör, Tullportagatan 9, 532 30 Skara
tel: 0511-167 88, 0703-91 67 88, bengt.steneras@swipnet.se

Lars Klingström, redaktör
tel: 070-523 51 70, lars@klingstrom.net

Irène Gustafson
tel: 0950-17 772, 070-603 80 39, irene.gustafson@lycksele.se

Jan Sandström
tel: 08-656 23 08, 070-603 98 11, jan.g.sandstrom@telia.com

Karin Ohman
tel: 033-10 62 04, 0722-09 93 66, karin.ohman@skogssallsskapet.se

Regionala kontaktpersoner

Eje Andersson	Luleå	0706-88 10 01
Gunnar Andersson	Umeå	0705-94 42 61
Björn Andrén	Örnsköldsvik	0706-02 77 11
Ulf Viklund	Holmsund	0705-43 55 34
Rune Dehlén	Orsa	0730-77 00 23
Gösta Edholm	Bollnäs	0703-96 41 60
Bo-Göte Jordansson	Karlstad	0706-49 60 43
Lars-Olof Österström	Mora	0706-34 34 63
Börje Einarsson	Hyssna	0706-82 30 19
Gustav Fredriksson	Bräkne-Hoby	0705-18 67 24
Dag Kihlblom	Jönköping	0706-23 41 81
Carl-Gustaf Liderfelt	Eksjö	0702-93 03 76
Sven Sjunnesson	Broby	0706-43 86 81
Anders Söderlund	Ljungskile	0733-21 72 78

Skogshistoriska Tidender

Medlemstidning för Skogshistoriska Sällskapet.
Utkommer med 4 nummer per år. ISSN 1401-9481

Redaktion: Lars Klingström och Hans-Jöran Hildingsson

Omslagsbilder: Lars Klingström och Hans-Jöran Hildingsson

Kontaktadresser: Se ovan

Upplaga: 1 100

Tryck: DanagårdLiTHO

Noterat

KSLA studerade skogshistoria

Genom att studera skogshistorien kan man dra slutsatser om framtiden. Detta var tillsammans med begreppet "den svenska modellen" huvudtema för en välbesökt exkursion i Finspång med omnejd som arrangerades av Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien och forskningsprogrammet Future Forests.

Gert Magnusson, Riksantikvarieämbetet, och Bo Backström berättade om den långa brukningshistorien i Hällestads bergslagsskogar.

– **Med den fantastiska** dokumentation som finns om dessa gamla brukskogar, kan det finnas möjligheter att i ett fullskaligt forskningsprojekt dra slutsatser om vad skogsbruk under lång tid får för påverkan på biologiska förutsättningarna i skogen, sade Lars Östlund, professor i skogshistoria vid SLU.

För begreppet "den svenska skogsbruksmodellen" finns idag inte någon entydig definition. Det är också ett begrepp som tolkas diametralt olika av olika aktörer på den skogliga scenen.

Medan skogsnäringen och även den svenska regeringen ser det som ett sätt att bedriva effektivt skogsbruk och utföra naturvårdsåtgärder på samma marker, är miljörelsen ofta starkt kritisk till begreppet. Man menar att balansen mellan brukande och naturvård är skev och att åtgärderna för biologiska mångfalden är otillräckliga.

– **Vi bör försöka enas om** vad vi menar med "den svenska skogsbruksmodellen", sade exkursionsledaren Pelle Gemmel, vid den avslutande punkten. Efter en stunds diskussion var enigheten stor om att den bäst definieras som ett skogsbruk som kombinerar hög avverkning och god skogsvård med ett stadigt växande virkesförråd.

Dags att föreslå kandidater till nästa års Örtugar

Skogshistoriska Sällskapets Örtug tilldelas amatörforskare som gjort skogshistoriska insatser under lång tid. Örtugar kan också ges till unga, lovande forskare.

Vi vill gärna nu gärna få förslag på personer som stämmer in på denna beskrivning. Skicka förslag på namn till någon av oss Skogshistoriska Sällskapets styrelse. Kontaktadresser på motstående sida.

Intressant om skogliga konflikter i pressen

Trots att nästan 40 procent av skogsägarna i landet är kvinnor är det ovanligt att kvinnor uttalar sig om konflikter i skogen. Detta är en av de slutsatser som Ulrika Westling, Umeå universitet drar i en arbetsrapport från forskningsprogrammet Future Forests.

Hennes rapport bygger på ett studium av hur konflikter i skogen beskrevs i ett stort antal dagstidningar under perioden 1990-2011.

Vilka konflikter når fram till läsarna och hur framställs de? Vilka aktörer kommer till tals i artiklarna och hur skildras de? Vilka värden och argument knyts till olika skogliga intressen? Materialet som analyserats består av 478 artiklar från 24 olika tidningar. Bland de konfliktämnen som kunde urskiljas i materialet återkommer sex övergripande ämnen under hela perioden – skogsbruk, naturvård, tätortsnära skogar, renbete, allemansrätten och jakt/vilt.

Ambitiöst om femtioårig skogiskurs

Jägmästarkursen 1958–1962 har med anledning av att den firar 50 år gett ut en kurskrönika, en bok på 144 sidor. Redaktör är Bo Mårsäter som skriver så här i förordet: "Krönikan är i första hand sammanställd för oss själva och våra familjer men eftersom våra år på Skogshögskolan förmodligen var typiska för jägmästarutbildningen under lång tid är även utomstående välkomna att ta del av kursens minnen".

Krönikan är rikt illustrerad och handlar till allra största delen om skogstiden 1958–62 – studier, studieresor och fester (inte minst!) samt minnen och berättelser av enskilda kurskamrater.

Boken är främst en minnesbok för den aktuella skogiskursen men ger också intressanta inblickar i hur skoglig högskoleutbildning gick till för 50 år sedan och hur

skogsvård, avverkning och drivning bedrevs. Trevligt och roande läsning utlovas.

Boken kostar 300 + 40 kr i porto. En CD-upplaga kommer i höst till samma pris men med porto 24 kr. Kan beställas genom att sätta in 340 resp 324 kr på Handelsbanken konto 6155 300 895 542. Märks Jägmästarkursen 1958-62. Glöm inte att fylla i eget namn och adress.

Konstnären Eero Järnefelts målning från 1893 räknas som en finsk nationalklenod och ger en realistisk bild av de hårda villkoren för svedjefolket. Originalen finns på Ateneum i Helsingfors.

Finnskogsområdet. Inom hela det markerade området finns områden som kallas "finnskogar". Fast det nu gått fyra sekel sedan de första finnarna slog sig ner i otillgängliga och oftast obebyggda skogar lever minnena här och var kvar som namn på orter, berg och sjöar.

Svedjebondens bruksningscykel

Det tog minst tre år från det träden fällt till dess skörden kunde bärgas enligt den sk huuthametoden som de finska nybyggarna förde med sig. I gengäld blev skördarna ofta goda.

År 1. Svedjan anläggs genom att man i april faller skog. Träden kvistas och lämnas att torka.

År 2. I april faller skog inom ett nytt område för nästa års bränning. I juni bränns det område som avverkat året innan. Omedelbart ses råg i askan.

År 3. I april faller skog på ett nytt område för nästa års bränning. I juni bränns och besås det område som avverkat år 2. På hösten skördas den råg som såddes år 2.

TEXT LARS KLINGSTRÖM

Finnar koloniserade Sveriges ödsliga skogsbygder

För drygt fyra hundra år sedan inleddes en folkflyttning som satt varaktiga spår i den svenska kulturen. Finnar som tröttnat på krig och grymma fogdar tog steget över Bottenviken till jungfruliga skogsmarker i mellersta Sverige. Så börjar historien om det som än idag kallas Finnskogarna.

» **DET ÄR FEL ATT KALLA** det invandring, det som skedde i slutet av 1500-talet och första halvan av 1600-talet. Den som kan sin historia vet att Sverige och Finland från tidig medeltid till 1809 var ett och samma land.

Nybyggarna som koloniserade skogsbygderna var således lika mycket svenskar som de bönder som bodde på de goda jordarna i ådalarna. Men utan tvekan var de av en annan kultur. De förde med sig nya kunskaper om hur man framgångsrikt kan försörja sig även i de mest karga bygder. Skogen var själva förutsättningen för den odlingsform de tillämpade.

DE FLESTA AV DEM SOM flyttade kom från östligaste Finland, från landskapet Savolax som gränsar till Ryssland. Många kom också från Tavastland i landets södra del. Traditionerna med svedjebruk var starka i dessa trakter och den så kallade huuthametoden var effektiv.

Att bränna skogsmark och på så sätt göra den möjlig att odla upp är annars något som människor känt till länge. Förebilden är de skogsbränder som naturligt hör taigaskogen till. Människor hade noterat att branden gjorde marken bördig och lärt sig att själva bränna ris och kvistar för att åstadkomma detta goda tillstånd.

När denna odlingsform uppstod vet man mycket lite om. Spåren av svedjebränder är närmast omöjliga att skilja från naturliga bränder.

ÄVEN I SVERIGE HAR MAN SVEDJAT sedan urminnes tider. Oftast för att permanent öppna och göra plats för odlingsmarker, men också på samma sätt som i Finland.

Att befolkningen i Savolax och Tavastland vid denna tid bröt upp från sina hembygder har flera orsaker. En är att slutet av 1500-talet var en orolig tid i gränstrakterna mot Ryssland. Det ena kriget avlöste det andra. Plundringar av fiendliga trupper och den utsugning som de svenska trupperna stod för plågade befolkningen svårt.

EN ANNAN ORSAK ÄR ATT den svenska staten gärna såg att landets väldiga ödesskogar befolkades för att de på allvar skulle kunna inlemmas i nationen. Vid denna tid var fortfarande effekterna av digerdödens härjningar på 1300-talet

märkbara. Denna enorma farsot hade nära nog tömt många bygder på människor. Ännu mer än två århundraden senare var befolkningen fortfarande decimerad. I synnerhet gällde det många skogsbygder som var nästan folktomma.

För att stimulera utvecklingen proklamerade Karl IX sex års skattefrihet för dem som slog sig ned i dessa skogar. Det gällde alla svenskar men det var framförallt finnarna som nappade på erbjudandet. De hade ju med sig det kunnande som var en förutsättning för att kunna etablera sig i skogslandskapen.

SVEDJEBRUK SES OFTA SOM en primitiv form av jordbruk. Detta är helt fel. De metoder som de inflyttade finnarna förde med sig hemifrån är en mycket effektiv odlingsmetod. Men den kräver tillgång till stora arealer skog. Den svedjade marken, nästan alltid granmarker, ger goda skördar under några år. Samtidigt måste därför hela tiden nya marker brännas och beredas så att det ständigt finns nysvedjade arealer att utnyttja.

Sannolikt var det inte några stora mängder

människor som tog steget över Bottenviken till egentliga Sverige. Men deras kulturpåverkan i de bygder de slog sig ned i blev stark. I vissa delar av landet blev den finska kulturen den dominerande. Och begreppet finnskogar är fortfarande levande på många håll; i Värmland, Härjedalen, Dalarna, Bergslagen – och i gränstrakterna mellan Hälsingland och Medelpad.

MED TIDEN BLEV SVEDJEBRÄNNINGEN allt mer ifrågasatt. Till att börja med i Bergslagen där svedjandet konkurrerade med gruvornas och järnbrukens behov av ved för tillagning och kolning. Senare också på grund av att skog fick ett kommersiellt värde som råvarukälla för sågtimmer och massaved.

Svedjebruket upphörde i stort sett helt i början av 1900-talet. Svedjebönderna blev skogsarbetare eller flyttade till de nya industriorterna vid kusten. Men den finska kulturen har satt tydliga spår i form av ort- och släktnamn i finnskogarna. ●

Pörtet: Sotigt, trångt och ändå målsenligt

Ett hus utan fönster och en stor stenugn utan skorsten låter inte som någon drömbostad. Men sin påverhet till trots erbjöd finnarnas universalbostad, pörtet, ett ändamålsenligt boende.

TEXT LARS KLINGSTRÖM

» Pörtet var en verklig familjebostad. Det bestod alltid av ett enda rum där generationerna samsades med varandra. Ofta kunde det bo 20, 30 personer i ett pörte.

Pörtena timrades av grova stockar. Istället för fönster fanns gluggar som kunde täckas för med luckor. Invid den enda dörren stod den väldiga rökugnen. Denna murades av gråsten och såg ut som en stor öppen spis. Den saknade skorsten och röken samlades under taket då man eldade. Där fick den leta sig ut bäst den kunde genom springorna.

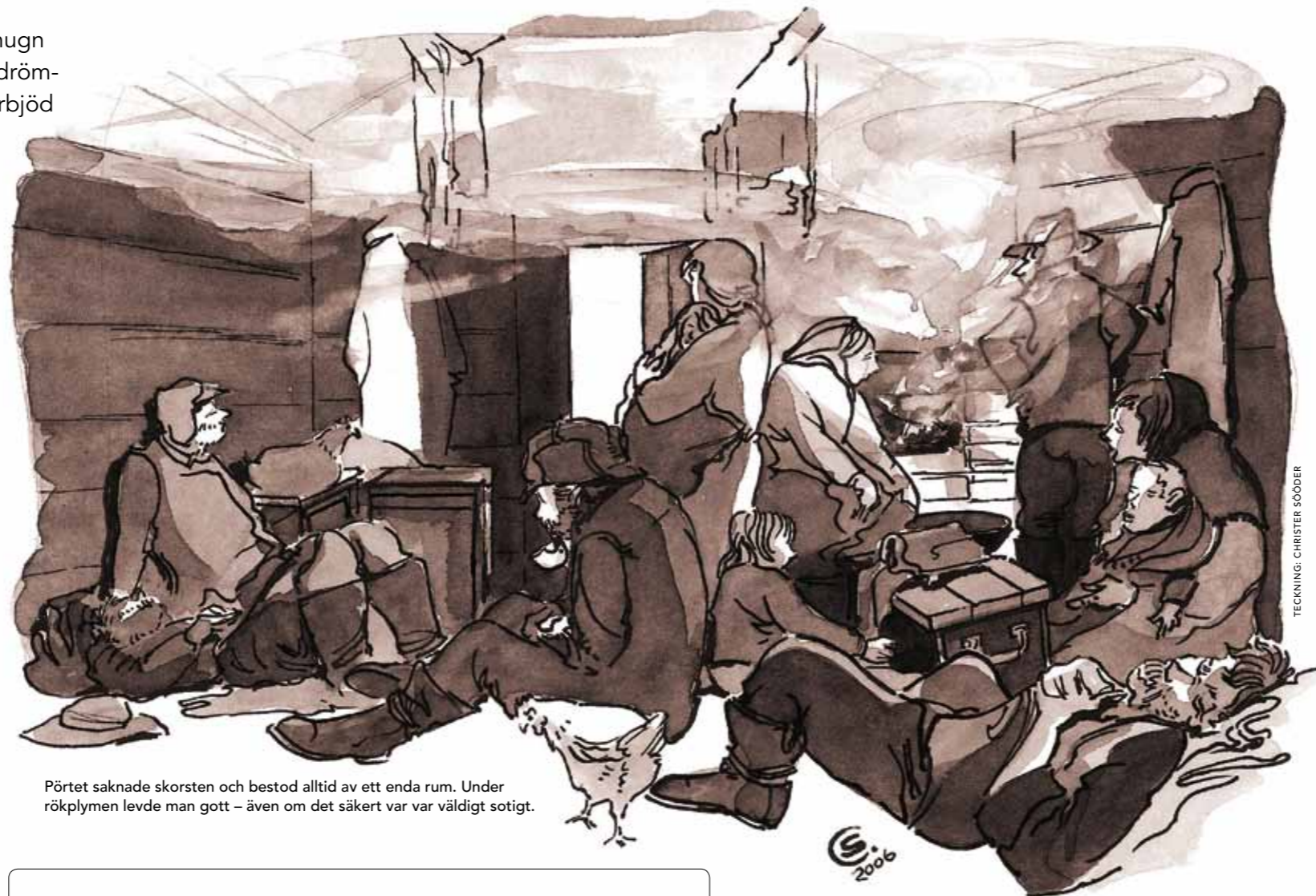
– Röken inne i pörtet stod tät från takåsen och nedöver som en mörk molnvägg med skarpt avgränsad kant nedtill så att den räckte en upprättstående karl till hårfästet, skriver Richard Gothe i sin bok Hasselafinnarna.

HAN CITERAR OCKSÅ Johan Ludvig Runeberg, vars beskrivning av ett finskt pörte är ännu mustigare:

”En ofantlig brasa blossar i ugnen och kastar ett bländande sken i stugan. I detta skimmer rör sig eller vilar en tallös människoskara. Kvinnorna sitter vid sina spinnrockar eller sysslar med degtråg och gryta. Männerna gör korgar, slädar, skidor eller liknande. Tig-gare och inhysningar sträcker sig för elden. Barnskaran har krupit upp på muren där den i all samdräkt lever och skriker ikapp medan tuppen gör visiter i varje vrå av rummet och överallt är lika hemmastadd.”

DET LÅTER INTE SOM NÅGON mysbostad precis, men ändå var pörtet ett ändamålsenligt boende i det kalla, nordiska klimatet. Den ständiga eldningen och draget sörjde för god luftväxling. Under rökplymen var det varmt och skönt.

Men naturligtvis blev det sotigt och det fanns därför alltid ytterligare en byggnad på fängårdarna: saunan, bastun. Den var byggd efter samma princip som pörtena och användes flitigt. Och som vi vet är bastustraditionen ännu stark i vårt östra broderland. Den mest exklusiva bastuvarianten, som de flesta bara hört talas om är, ja just det – rökbastun. ●

Pörtet saknade skorsten och bestod alltid av ett enda rum. Under rökplymen levde man gott – även om det säkert var väldigt sotigt.

Huutha – en effektiv odlingsmetod

Svedjebränning enligt den metod som utvecklats i Finland, den så kallade huutha-bränningen, är en mycket effektiv odlingsform. Namnet huutha har tydligt släktskap med det finska namnet för april, huhtiku, som är en viktig månad i svedjebondens odlingscykel.

Svedjan anlades i en granskog, helst högt upp i en söderslutning. Höjdläget var viktigt för att slippa nattfrost, som ju drabbar låglänta marker värst. I april fälldes träden. De kvistades och riset fick sedan ligga och torka till midsommartid året därpå. Då brändes marken. Hade väderleken varit otjänlig kunde man få vänta ytterligare ett år med att tända.

Så snart elden brunnit ut och askan ännu var flyktig, såddes rågen. Regn före sådden var av ondo, eftersom det gjorde askan så kompakt och hård att det blev svårt att mylla ned utsädet.

Rågkornen såddes glest. ”Sju korn på kalvskinnet” var en tumregel. Den

tvååriga råg man använde bildade tuvor med mängder av strån som behöver utrymme. Ett enda korn kunde ge uppemot 50 strån.

Den första hösten blev det dock ingen skörd. Den späda rågen övervintrade grön och sköt ordentlig fart först året därpå. På hösten är tre kunde den skördas. Svedjeråg gav oftast rika skördar, mer än vanlig råg på jordbruksmark.

Efter den första skörden kunde man utnyttja marken för ytterligare ett par odlingsvarv. Ofta sådde man då havre, men man satte också rovor innan svedjemarken så småningom förvandlades till betesmark – och till slut åter blev skog. Efter 30–40 år kunde området åter svedjas.

En svedjebonde behövde stora arealer skog eftersom kraven på lämpliga marker var höga. Det var därför glest mellan bosättningarna i finnskogarna.

Finnskogsseminarium i Esbo

Intresset för finnskogarna ökar både Sverige och Finland men också i Norge dit många finnar sökte sig på 1600-talet. För att inventera museer och möjligheter arrangerades i maj i seminarium i Esbo utanför Helsingfors med 120 deltagare från de tre länderna.

Mellansveriges finnskogar rymmer en intressant historia. På många platser hålls traditionerna levande. Flera museer på temat finnskog har vuxit fram. Gamla gårdar renoveras. Sommardag arrangeras aktiviteter där besökarna får ta del av den speciella kultur som finnarna förde med sig från sina hemtrakter.

Seminarier var främst framåtblickande och tillkommet för att hitta samverkansformer som kan göra det möjligt att ytterligare öka intresset i ämnet.

Vid Aalto-universitetet i Finland finns en byggnadsteknisk linje med inriktning på traditionellt byggande som kan utnyttjas vid renoveringen av gamla finnskogsmiljöer.

Kersti Berggren från Torsby berättade om hur man där arbetar för både bygga upp och förmedla kunskaper om skogsfinns kultur. Ett stort treårigt EU-finansierat projekt har just avslutats. I hennes hemlandskap, Värmland, finns ett flertal välbevarade miljöer bevarade som möter ett stigande antal besökare.

Också i Alfta, i Hälsingland, finns livaktigt museum inriktat på finnskogarna. Mats Östberg, som driver museet berättade om att man där har ett stort antal föremål och foton – och inte minst ett stort bibliotek med över 7 000 titlar.

Anders Eriksson, Finlandsinstitutet, påminde om att också att barn och barnbarn

till de finländare som invandrade till Sverige för ett halvt sekel sedan också är en viktig målgrupp.

– För dem är det utan tvekan viktigt att ta del hur finnar för flera år sedan spelade en viktig roll för koloniseringen av glest befolkade landsändar i Sverige. Och att det finns levande finska traditioner än idag här och var i dessa bygder.

Ett ytterligare seminarium på samma tema kommer att genomföras i Stockholm den 19 oktober.

Intresserad att delta? Hör av dig till Anders Eriksson, Finlandsinstitutet. Telefon 08-545 212 01.

Traditionerna hålls vid liv

Idag håller naturen på de flesta håll att ta tillbaka de marker som finnarna bröt. Åkrar och ängar runt de byar som växte fram där de första pörtena byggts, hävdas inte längre. De bofasta har nästan helt försvunnit och de hus som finns kvar är bebodda bara på sommaren. Skogen tar över, naturen sluter sig över resterna av rökugnar och de fåtaliga spår som de finska nybyggarna lämnat efter sig.

Men traditionerna lever. Varje sommar anordnas finnskogs dagar då det serveras motti med stekt fläsk och lingon. Det forskas också flitigt om skogsfinnarna. Hembygdsföreningarna publicerar en strid ström av böcker. Det finns också flera hemsidor som belyser finnskogskulturen i Sverige. En bra ingång är: www.finnsam.org

Klubbekriget tvingade människorna att flytta

Den 25 november 1596 inleddes det som kom att bli det sista stora bondeupproret i Norden. Allmoget i Savolax och Tavastland beslöt att ta lagen i egna händer. De hade tröttnat på den svenske ståthållaren Klas Flemings despotiska styre. Den tändande gnistan var kravet på att ännu en gång försörja en stor kontingent krigsfolk som förlagts i trakten.

Med endast klubbor som tillhyggen vände de sig mot de svenska knektarna. Det följande inbördeskriget har gått till historien under namnet klubbekriget.

Men bönderna kämpade en ojämn kamp mot de krigsvana knektarna. Vid Santavuori stod det sista stora slaget i februari 1597. Det blev ett totalt nederlag för bondearmén. Därefter plundrade de svenska knektarna sju gånger värre än tidigare. På tidens manér åt de bokstavligen av det landskap de befann sig i och lämnade ingen sädesbinge otömd eller kvinna oväldtagen. Som hämnd brände de också skoningslöst alla byar och gårdar i de upproriska trakterna.

Denna katastrof tvingade många familjer att söka sig bort för att överleva – bland annat till egentliga Sverige.

Med fokus på **föryngringsfrågor** i Norrbotten

Skogshistoriska Sällskapetets nordligaste exkursion i år genomfördes 7–8 augusti. Temat var skogsförvaltaren Fredrik "Knifven" Ebelings insatser i samband med omföringen av de så kallade "gröna lögnerna" till produktiva skogar.

ERIK VALINGER

» Dessa gröna lögnen var resultatet av plockhuggning av de mest värdefulla träden under lång tid. Resultat blev och restskogar som såg gröna men där återväxten var mycket dålig. Åren 1938–52 var den årliga tillväxten i Norrbottens skogar bara 1,2 skogskubikmeter per hektar.

DOMÄNVERKET, där "Knifven" Ebeling arbetade 1950–1966, inledde ett restaureringsarbete, initierat genom dess chef Erik W. Höjers cirkulärskrivelse nr 1/1950. Arbetet pågick under flera decennier där de plockhuggna bestånden avverkades och ersattes av odlad skog.

Idag är tillväxten 3,0 skogskubikmeter per hektar, således nästan tre gånger så hög. Andelen tall har ökat med åtta procent till 53 procent. Andelen löv har – trots perioder med intensiv lövbekämpning – ökat med ett par procent till idag 20 procent. Och det totala virkesförrådet i Norrbotten har ökat från 205 milj m³sk till 290 milj m³sk.

EXKURSIONEN, SOM BERÖRDE dessa effekter av de utförda föryngringsåtgärderna, in-

derande även två objekt där brandens inverkan studerades. På de olika objekten anslöt presentatörer och föredragshållare. På den första punkten, som behandlade återväxten efter en ca 4 000 ha stor skogsbrand vid Manjärv 1933, berättade bl a Arnold Johansson om hur nära det var att också gårdarna i byn brunnit upp. I samband med lunchen vid Storforsen i Piteälven höll före detta länsjägmästare Ingemar Eriksson ett uppskattat föredrag om Norrbottens skogshistoria. Exkursionen kom dock främst att handla om att återuppleva den diskussion som föregick återväxtåtgärderna och utvärdera vad trakthyggesbruket verkligen ledde till. Då flera av deltagarna arbetat tillsammans med "Knifven" kunde de bidra aktivt med berättelser om det arbete de genomförde tillsammans med honom. Det ledde

till många och mycket intressanta diskussioner.

UNDER DEN ANDRA DAGEN besöktes bland annat brandfältet i Bodträskfors, där markägaren Jens Enberg beskrev hur han kunnat tackla förlusten av skog på stora delar av sin fastighet 2006. Han och hans familj hade planterat 170 000 nya tall-, gran- och contortaplantar.

Den avslutande punkten på programmet var ett besök på det, numera välkända trädhotellet i Harads. Vi kunde där konstatera att denna alternativa användning av skogsmarken varit mycket lyckosam.

Kostnaderna för tvådagars-exkursionen kunde hållas på en rimlig nivå genom att bussresan och maten för de 34 deltagarna välvilligt sponsrades av Sveaskog, Skogsstyrelsen, SCA och Norra skogsägarna. ●

En man med **knivskarpt** intellekt

Namnet Fredrik "Knifven" Ebeling har idag nästan kultstatus i skogskretsar. Han framstår som en av de tongivande i arbetet med att återge de norrländska skogarna sitt värde i mitten av förra seklet.

» **FREDRIK EBELING FÖDDES** i Göteborg 1909. Han blev jägmästare 1934 fick direkt anställning vid skogsvårdsstyrelsen i Norrbotten. Tre år senare gick han till Domänverket. Efter att under några år både varit lärare och rektor vid Hällnäs skogsskola blev han 1950 överjägmästare i Nedre Norrbottens distrikt 1950 och i Gävle Dala distrikt 1960. År 1966 utnämndes han till generaldirektör vid Skogsstyrelsen, en post som han stannade på till pensioneringen 1974. Då hade han året innan blivit skoglig hedersdoktor.

INGVAR FOGSTAM, som deltog i exkursionen i Jokkmokk, har personliga erfarenheter av arbeta med Fredrik Ebeling som chef.

– Han hade ett knivskarpt intellekt och var pedagogisk i sin argumentation och i repliker. När han började kallas Knifven så var det föga märkligt att detta namn så snabbt slog igenom i skogsmannakretsar. Ebeling hade en enorm arbetskapacitet och stimulerade sina medarbetare. Det han gjorde och sade påverkade

snabbt omgivningen. Exempelvis då han köpte en Citroën och lovordade bilens förmåga att höja och sänka sig, så köpte åtskilliga jägmästare strax också Citroën.

INGVAR FOGSTAM minns också att han var mycket värtalig.

– När man tar del av hans omfattande skriftliga produktion så inser man, att han också var en skicklig stilist. Han var även en god tecknare och skapade vid slutet av 40-talet figuren Fulo, som fick illustrera många av de olycksfall som drabbade arbetarna i skogen kring halvsekl-skiftet, då medvetandet om arbetarskydd var obefintligt eller mycket svagt.

Ingvar Fogstam arbetade tillsammans med Fredrik Ebeling.

– **DOCK VAR EBELING KNAPPAST** den förgrundsfigur vad gäller trakthyggen, vilket påstods i ett tidigare nummer av Tidender, fortsätter Ingvar Fogstam. Den som tidigt genomförde storförsök med trakthyggen var Joel Wretling i Malå, som trotsade det generella förbud mot trakthyggen som gällde i Domänverket från 1931 till 1950. Flera andra revirförvaltare vågade också trotsa förbudet och handlade efter eget omdöme.

– Men Ebelings insatser bidrog utan tvekan i hög grad till de växtliga skogar, som nu finns på Sveaskogs norrländska marker. ●

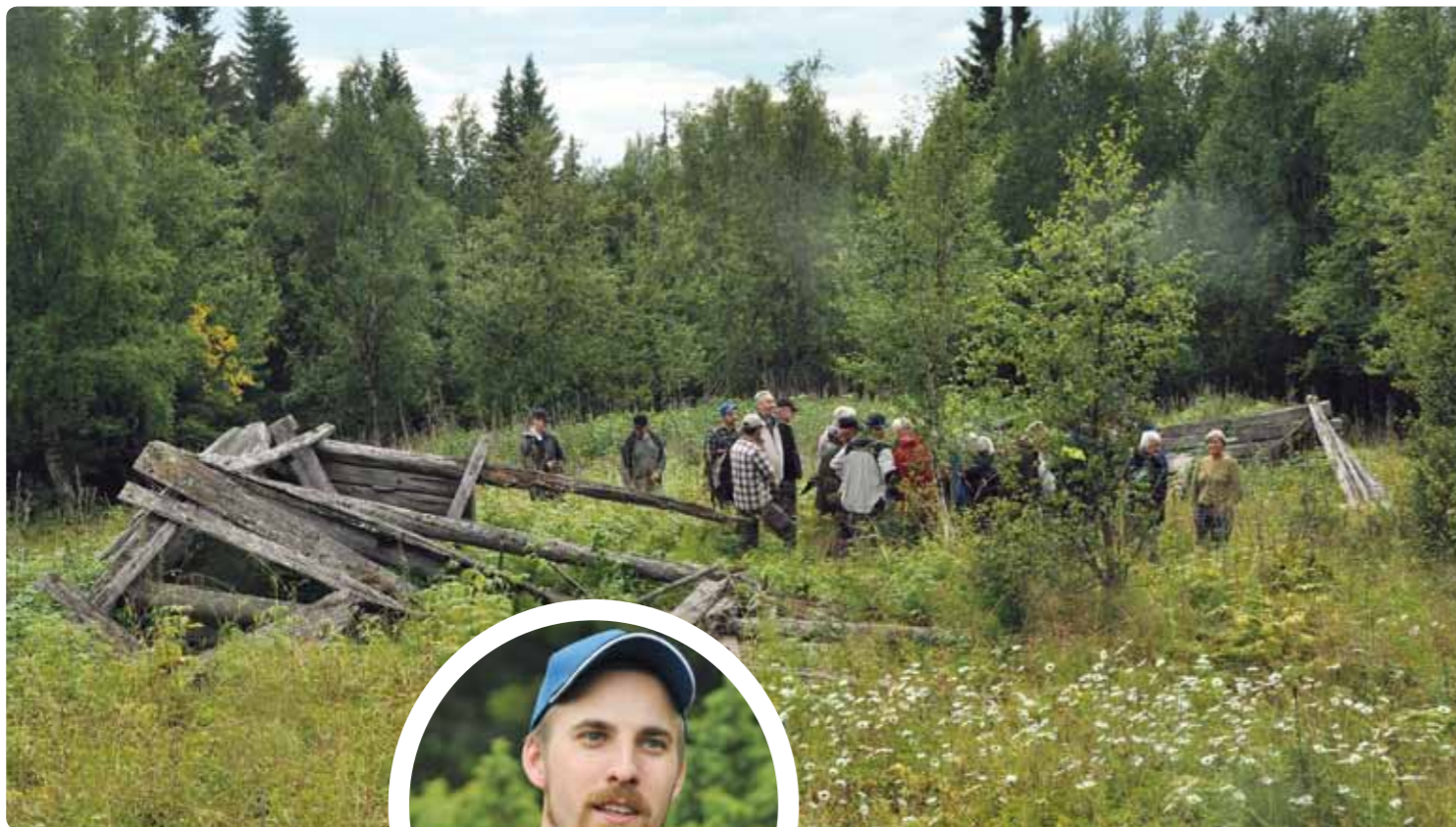
"Knifven" i tjänsteuniform talar 1951 på Pärälvens revir i Jokkmokk till en årskurs av skogshögskolans elever. Mannen bortom i golfbyxor är t f professorn Juhlin-Dannfeldt. Uniformen avskaffades 19

Mårtengård – ett livaktigt skogsföretag med rötter i medeltiden

Bleckåsen i västra Jämtland, bara några mil från Åre. Högt på en vacker lid med fin utsikt över det omgivande skogslandskapet ligger Mårtengård. Här bor Werner Andersson och sonen Torulf med familj. Tillsammans förvaltar de en gård som gått i släkten sedan 1675 – men som räknar sina anor från 1300-talet.

TEXT OCH FOTO **LARS KLINGSTRÖM**

Erik Söderholm, har gjort Mårtengårds skogsbruksplan och höll i flera av exkursionspunkterna. Dock inte den ovan där hans kollega Magnus Graaf, SCA, berättade om hur Werner Andersson ska restaurera Övsjöböles snart igenväxta fåbodvall.

Mårtengård forts

» **DET ÄR DEN 17 AUGUSTI** och en av de mycket få dagar som detta år förtjänar att kallas sommar i denna del av Sverige. Stående på förstubron hälsar Werner Andersson de dryga trettio deltagarna i Skogshistoriska Sällskapets exkursion välkomna till Mårtengård.

Han berättar om fastigheten som inte bara är gammal, utan med åren också vuxit till en av landskapets allra största. Skogsbruksplanen summerar totalt mer än 6 000 hektar, varav nästan 5 000 hektar produktiv skogsmark. Det mesta tillkommet under Werners tid.

DET ÄLDSTA BEVARADE DOKUMENTET nämner om byn Blechasan 1346. Men ingenting motsäger att gården skulle kunna vara ännu äldre. Bleckåsen ligger bara någon mil norr om Indalsälven, i vars dalgång det tidigt växte fram en kulturbygd. Det var en tid då jämtarna ännu inte riktigt erkände sig som normmän utan fortfarande av avgöra alla viktiga frågor vid det årliga Jamtamotet på Frösön.

MEN 1300-TALET VAR MOTIGT för Bleckåsen. Enligt sägnen ska byns befolkning ha dött ut under digerdöden. Något hundratals år senare blev den åter bebyggd genom "Ulf i Bliikaas" som kom dit från Norge med sina sju söner. Det behöver nu inte ha varit digerdöden som gjorde att byn försvann för en tid. Under andra halvan av 1300-talet inleddes det som klimatforskarna kallar "lilla istiden". Med de små marginaler som människorna då levde på kan det mycket väl ha

varit det kallare klimatet och missväxten i dess spår som gjorde att gårdar och byar övergavs.

I BLECKÅSEN HAR OCKSÅ STRIDER mellan Sverige och Danmark-Norge utkämpats, bland annat på 1560-talet. Först efter freden i Brömsebro 1645 blev Jämtland slutligen svenskt. Men under det dansk-svenska kriget i början av 1800-talet ägde strider åter rum i denna trakt. Den 24 juli 1809 nådde norska trupper Bleckåsen. Det svenska försvaret leddes av general von Döbeln (han vid Jutas) som dagen därpå undertecknade vapenstillståndet med de norska trupperna i just Bleckåsen. Två minnesstenar minner idag om denna händelse.

DET ÄR PÅ WERNERS FRAMLIDNA HUSTRU Karins sida som gården har gått i arv. Förste ägaren i detta släktled var Märten Nielsen i Mattmar som 1675 bytte sin gård i Mörsil mot den gård i Bleckåsen som därefter fick namnet Mårtengård. När man idag blickar ut över det böljande skogslandskapet, är det lätt att inse vilken möda det måste ha kostat människorna att skapa öarna av odlad mark som på nog så många ställen bryter den mörkgröna monotonin.

– Jordbruk var naturligtvis förutsättningen för att kunna livnära sig här stadigvarande, säger Werner. Men jakten var säkert minst lika viktig. Den gav kött och den gav skinn som kunde omsättas i reda pengar.

Bara en liten bit från Mårtengård finns väl bevarade fångstgropar av den typ som är så vanlig i norra Sverige. De är svåra att datera

men är stor sannolikt betydligt äldre än Mårtengård. Det bodde ju människor längs Indalsälven redan på stenåldern. Jakt med fångstgropar bedrevs sedan ända in i sen tid, innan denna grymma jaktform slutligen förbjöds i lag 1864.

SKOGEN FICK INTE NÅGOT EKONOMISKT värde i dessa trakter förrän under senare delen av 1800-talet. Werner Andersson har fortfarande kvar Mårtengårds första kontrakt om försäljning av skog på rot från 1872. Bleckåsens dåvarande ägare, Nils Halfvarsson sålde då inom ett definierat område alla tallar och granar som två fot från marken höll minst tio verkum, det vill säga nästan 25 centimeter. Det är ett intressant exempel på en typ av skogsförsäljning som med tiden kom att utarma norra Sveriges skogar och vid 1900-talets mitt resultera i den idag så välkända restaureringsepoken. Köpesumman var 3 000 riksdaler, vilket i dagens penningvärde motsvarar cirka 150 000 kronor – en svindlande summa på den tiden. Kontraktstiden var 30 år och det dröjde också nästan så lång tid innan avverkningen till slut genomfördes. Under denna tid hade kontraktet belånats och bytt ägare flera gånger.

WERNER SJÄLV VÄXTE UPP i grannsamhället Nällden. Hans far var skogvaktare. Det var därför nästan som givet att också Werner skulle jobba i skogen. Och det var under skogsarbete i Bleckåsen som han och Karin fann varandra 1948.

Det resulterade i ett lyckligt äktenskap ända till dess Karin gick bort i cancer 1987. Det

Werner Andersson, överst, hälsade exkursionsdeltagarna välkomna till Mårtengård.

Dag Kihlblom, hedersmedlem i Skogshistoriska Sällskapet höll i det praktiska kring exkursionen.

Samling Mårtengård en av de få dagar som det här året förtjänade att kallas sommar i västra Jämtland.

blev också starten på ett mycket framgångsrikt skogsbrukande.

– Vi har hela tiden utnyttjat möjligheterna att istället för att skatta bort inkomsterna från skogen investera i mer skog. Det har gått bra och vi har när tillfälle bjudits kunnat utvidga vårt skogsinnehav.

Werners filosofi är att skogen ska brukas effektivt – men att man som skogsägare också har ett ansvar för både naturen och det vilda.

– Vi har ett reservat på 351 hektar och lämnar överlag mer skog orörd än vad lagen kräver, säger han. Skogen är ju inte bara virke utan ska vara en levande natur där också älgar och andra djur kan trivas. Visst orsakar älgen en del skador, men inte värre än det är acceptabelt. Jag tycker att pratet om "katastrofala älgskador" är överdrivet.

TIDIGARE VAR WERNER EN ENGAGERAD jägare – vilket gett honom vänner och jaktupplevelser i en stor del av Europa.

– Det började med att jag sköt en 25-taggare på 1950-talet. Den var så grann att det uppstoppade huvudet hamnade på en mossa i Düsseldorf. Det resulterade i en mängd förfrågningar från tyska jägare som ville komma hit till Bleckåsen och jaga. Dom trodde väl att alla älgar var av den sorten...

Han konstaterade snart att de flesta jägare helst inte ville betala för jaktupplevelsorna – men gärna bjuda tillbaka. På så sätt kom Werner att få jaga på en mängd platser i främst Tyskland men även i Ungern och andra länder.

– Det var ju häftigt för en yngling och jag blev god vän med flera av dem, bland annat greve Franz Josef Erbach vars familj jag fortfarande har kontakt med.

EXKURSIONSDELTAGARNA FICK TA DEL av det effektiva och naturanpassade skogsbruk som Werner och sonen Torulf bedriver. Några av exkursionspunkterna leddes av Magnus Graaf, virkesinköpare på SCA och Erik Söderholm, som ägnat fyra somrar åt att göra Mårtengårds skogsbruksplan.

Bland annat besågs den tidigare fåboden Övsjöböle som övergavs för ett halvt sekel sedan.

– Här ska vi öppna upp och ta bort de träd som etablerat sig på de forna betesmarkerna, berättade Magnus Graaf. Målet är att återskapa karaktären av fåbodvall med gles björkskog och öppna solbelysta ängar.

EXKURSIONEN AVSLUTADES VID Tutabodammen. Det var en gång en hektisk arbetsplats där väldiga mängder timmer vintertid lades upp i väntan på att snösmältningen skulle fylla dammen med vatten och göra det möjligt att flotta timret på Bleckåsan.

Här har Werner låtit restaurera dammluckorna för att åter skapa en vattenspegel i skogen. För att göra det möjligt för laxen att åter vandra upp i ån lägger man också tillbaka stenar som en gång årensades på när den gjordes till flottled.

– Det är rätt ironiskt egentligen, sa Werner när han avslutade exkursionen. Bäckflottningen blev en kort parentes i skogshistorien. Framtiden får utvisa vad som idag är parenteser i skogsbruket. ●

Mårtengård/Fakta

Arealer	Hektar	Trädslagsblandning	%	Virkesförråd
Produktiv skogsmark	4 765	Tall	23	Totalt, m ³ sk 318 000
Impediment	1 015	Gran	56	Tillväxt
Inägomark	61	Löv	15	m ³ sk/år 14 500
Övrigt	437	Contorta	7	
Total landareal	6 278			

Åldersklassfördelning

Drygt två tredjedelar av skogen är yngre än 50 år medan andelen äldre skog (över 120 år) är 14 procent. Andelen skog i åldern 50 till 120 år är 11 procent.

Siljansfors Skogsmuseum

– värt en omväg

Den som färdas längs väg 45 och närmar sig Mora från sydväst kan inte undgå att lägga märke till den gamla järnbruksmiljön i Siljansfors med sin karakteristiska masugn. Här ligger idag Siljansfors Skogsmuseum som har utvecklats till ett av landets mest omfattande skogsmuseer.

TEXT & FOTO HANS-JÖRAN HILDINGSSON

» **JÄRNBRUKET KOM TILL 1740** och så även namnet Siljansfors. På 1850-talet bodde och verkade här ett par hundra personer. Då var Siljansfors lika stort som centrala Mora. Bruket gick emellertid i konkurs 1876 och skogarna togs om hand av Stora Kopparberg.

Här finns idag Siljansfors Skogsmuseum, ett friluftsmuseum drivet i stiftelseform med Mora kommun som huvudman. Gösta Frost, tidigare ombudsman och kommunpolitiker, ansvarar för verksamheten på skogsmuseet.

– Vi drar runt detta med en årlig budget på cirka 350 000 kr och tre anställda under sommaren. Här finns café och restaurang. Museet ligger bra till och skogens historiska betydelse presenteras på ett pedagogiskt sätt i museets olika delar.

I SILJANSFORS ARRANGERAS ÄRLIGA, återkommande evenemang som till exempel Skogens dag. Samlingslokalen Milan, byggd i kolmilans proportioner, är en utmärkt plats för konferenser och debatter. Övernattningmöjligheter finns på herrgården och det närliggande vandrarhemmet.

– Under augusti bygger vi upp och tänder en kolmila enligt gammalt mönster. Det lockar många besökare. Strömmen av turister är stor här längs Inlandsvägen, fortsätter Gösta Frost som själv har ett stort intresse för verksamheten i Siljansfors.

Christer Karlsson, platschef på angränsande Siljansfors försökspark och en sann museientusiast, har varit med och styrt under åtskilliga år.

– **GENOM HAVERERADE PROJEKT** på andra håll i landet, har vi under årens lopp fått ta hand om många gamla prylar och skogshistoriskt intressant material. Från Västerdalarna har vi fått ett sågverk med ångmaskin, en så kallad Lokomobil, en av få fungerande i landet. Lokomobilen var ursprungligen avsedd för Skansen, men där ville man inte ha den. Det välkända skogsmuseet Silvanum i Gävle lades ner för ett antal år sedan och många av museiföremålen har tagits hit till Siljansfors. I Gysinge fanns fram till

Gösta Frost ansvarar för skogsmuseet i Siljansfors och noterar ett stadigt ökande antal besökare.

Kaj Hanssons kolbullar är alltid lika uppskattade av besökarna. Här får hon hjälp med gräddningen av maken Bengt (delvis skymd).

2009 ett flottningmuseum som Sandvikens kommun inte ansåg sig ha råd att driva. Vi har övertagit hela det museet med båtar och allt. Ångvarpbåten Laxen ligger i Siljan. Det är en riktig pärla som väcker stort intresse. Vi börjar nu lära oss hur båten beter sig på sjön.

– Vi har ett bra och nära samarbete med SLU:s försökspark om vandringsleder och annat, säger Gösta Frost. Parken omfattar cirka 1 500 hektar skogsmark och ägs av Bergvik Skog AB. Under kolartiden fanns det ungefär 200 kolbottnar på dessa marker.

– **ÅNGMASKINEN OCH FLOTTNINGSMUSEET** är som sagt nya tillskott. För att klara uppbyggnad och drift söker vi bidrag från olika håll, säger Gösta Frost. Man klarar inte en sån här verksamhet på enbart entréavgifter. Nu under augusti och september utgörs besökarna till stor del av tyskar och holländare. Ser vi framåt så ska vi skylta upp bättre, göra om grillplatserna och bygga tak. Vi vill få hit fler skolklasser och överhuvudtaget öka på med fler aktiviteter. Förutsättningarna är goda. ●

Christer Karlsson, från Siljansfors försökspark, tror på nätverksidén och ser det som angeläget att snarast få igång ett samarbete mellan de skogsmuseer som finns.

Ovan, Siljansfors stolthet – ångvarpbåten Laxen som en gång plöjde Dalälvens vågor i Gysinge.

Skogsmuseerna fortsätter att bygga nätverk

Arbetet fortsätter med att knyta samman svenska skogsmuseer och utveckla en gemensam databas med fakta och bilder. I månadskiftet juli/augusti möttes representanter från nio skogsmuseer, flottningmuseum och föreningar i Siljansfors för att diskutera ett utökat samarbete museerna emellan.

TEXT & FOTO HANS-JÖRAN HILDINGSSON

» **CHRISTER KARLSSON OCH GÖSTA FROST** hälsade välkommen till Siljansfors Skogsmuseum. Konferensen inleddes med en presentation av skogsmuseet genom en uppskattad rundvandring på museiområdet inkluderande det nya flottningmuseum som flyttats till Siljansfors från Gysinge. Under en kvällstur med museets ångvarpbåt Laxen från Saxviken i Mora till Sanda flottningsdepå, informerades om flottningens historia i Dalälven och Siljan.

ALLA VAR ÖVERENS OM ATT DET samarbete som inlemts genom ett utökat nätverksskapande ska fortsätta. Syftet är att på effektivaste sätt samla information om och presentera var skogsmuseer och skogsbruksanläggningar finns, hur verksamheter drivs, vad som visas och vad som ingår i de samlingar som finns. Mycket av detta ska kunna presenteras i en eller flera databaser. Angeläget är också att undersöka och lokalisera

vilka andra som engagerar sig i det skogliga kulturarvet. Inom nätverket ska museerna kunna stötta varandra i frågor som har med verksamhet och innehåll att göra.

DET BESLUTADES ATT INFÖR sommarsäsongen 2013 göra en gemensam marknadsföring genom ett pressmeddelande inklusive karta som skickas till tidningar/tidskrifter som Skogen, Skogseko, ATL, Land och andra. Under våren 2013 ska en förnyad ansökan göras till Riksantikvarieämbetet med begäran om anslag (bidrag till Arbetlivsmuseer) för att arbeta med nätverk mellan olika skogs- och flottningmuseum med flera. Även möjligheterna att söka medel från olika stiftelser och fonder ska undersökas.

Iréne Gustafson på Skogsmuseet i Lycksele ska hålla alla i nätverket uppdaterade om hur det går med ansökan hos Skogsriket/Väx med skogen, där medel söktes för en gemensam förstudie/nätverk av skogsmuseer och -an-

Skogsmuseiträffen i Siljansfors

Deltagarna i denna träff representerade Derome Trä- och Nostalgimuseum, Lycksele Skogsmuseum, Marma Flottningmuseum, Siljansfors Skogsmuseum, Skogshistoriska Sällskapet, Strömsbergs Järn och Skogsbruksmuseum, Särna skogsmuseum/Lomkällan, Torsängs Hembygdsförening och Ångrike Fryksdalen.

läggningar. Medsökande är Siljansfors skogsmuseum och Skogshistoriska Sällskapet.

ALLA UPPMANADES ATT DELTA i nätverksorganisationen Arbetlivsmuseernas Samarbetsråd – ArbetSam, som är Sveriges största museinätverk. Denna ideellt inriktade organisation har till uppgift att främja och utveckla bevarandet och gestaltandet av industrisamhällets framväxt och kulturarv. Erling Andersson från Derome Trä- och Nostalgimuseum kunde intyga vilken god hjälp man kan få genom ett medlemskap. Några av ArbetSams uppgifter är att stärka arbetlivsmuseernas identitet och sprida kännedom om museernas verksamhet. Läs mer om ArbetSam på www.arbetsam.com ●

Anna Stjernström, Jengels förlag

SKOGEN – guldet från Norden

Anna Stjernström är en av årets båda, mycket väl kvalificerade mottagare av Skogshistoriska Sällskapets Örtug. Hennes bok *Skogen – guldet från Norden* är både initierad och lättillgänglig. Med stor behållning kan den läsas även av den som inte är specifikt skogligt intresserad men vill lära sig mer om den svenska skogens historia.

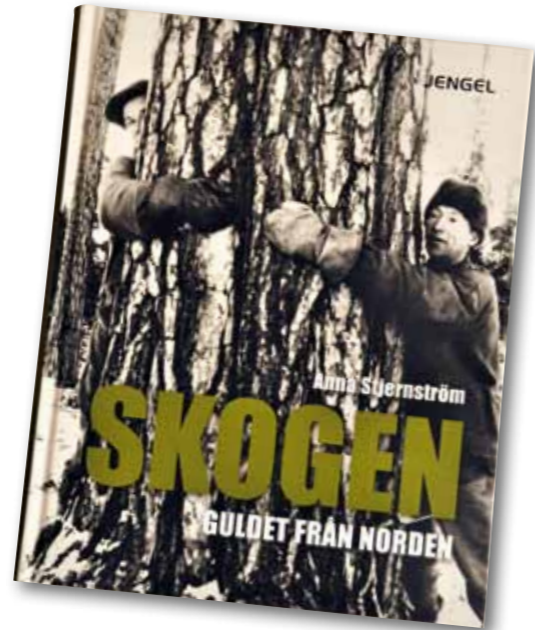
AV LARS KLINGSTRÖM

» ANNA STJERNSTRÖM ÄR UPPVÄXT med skogsbruk och bor på en gård i Sikås med egen skog en bit därifrån. Som den jämtiska hon är har hon valt att koncentrera skildringen av skogen och skogshistorien till sitt eget landskap. Men detta är knappast något som en utsocknes läsare upplever som begränsande. Snarare tvärtom

eftersom man här får ett lokalt perspektiv på de stora skedena i den svenska skogshistorien.

Anna Stjernström anlägger ett brett perspektiv på ämnet. Här beskrivs hur skogarna kom att dominera på de marker som den tillbakadragande isen långsamt blottlade. Och hur skogen var en förutsättning för att människorna så småningom skulle kunna bli bofasta.

DET ÄR OCKSÅ INTRESSANT ATT ta del av hur det i Jämtland växte fram en näst intill isolerad ö av kulturbygd runt Storsjön redan på 300-talet. Både svenska och norska kungar sneglade så småningom lystet på det väldiga landområdet, men saknade länge resurser att knyta det till sina respektive domäner. Det blev Norge som i slutet 1100-talet drog det längsta strået och

sedan dröjde det ända till 1645 innan Jämtland blev svenskt.

Men det är inte bara vid de stora dragen som Anna Stjernström uppehåller sig. Här finns också levande skildringar om livet i skogen och om forna tiders vardag med vinterhuggning, boende i dragiga kojor och flottarliv under vår och sommar.

HON BERÄTTAR OCKSÅ om bolagens framväxt, om hur böndernas skogar gradvis blev bolagsägda och så småningom också om den tekniska revolutionen i grunden förändrade villkoren i skogen.

Kort sagt är Anna Stjernströms bok en näst intill heltäckande skildring av den svenska skogen och hur den i alla tider på olika sätt utnyttjats av människan.

Hon är därmed en mycket värdig mottagare av Skogshistoriska Sällskapets Örtug. Det

är ett viktigt bidrag till det allt finmaskigare nätet av kunskaper som gradvis växer fram om den svenska skogens historia.

HON SKREV BOKEN vid sin farmors bakhjula hemma i köket i Sikås, med utsikt över den före detta flottningsleden i Storån.

– Det var tur att bordet är så stort så att jag fick plats med buntarna med alla manus och uppslag, säger hon.

Resultatet blev en bok som både är ytterst innehållsrik och samtidigt mycket lättillgänglig. Två egenskaper som ju inte alltid låter sig förenas.

Annas journalistiska ådra lyser igenom vilket gör läsningen till ett spännande nöje. Det är en bok som mycket väl skulle kunna fungera som lärobok i skog och skogshistoria. Eller som kvällslektyr för den som bara har ett uns intresse för sådana ämnen.

Anna fick en Örtug för boken

Anna Stjernström är den ena av årets två mottagare av Skogshistoriska Sällskapets Örtug som tilldelas personer som gjort extraordinära skogshistoriska insatser.

Anna hade inte tillfälle att ta emot sin Örtug vid Sällskapets årsmöte i våras, utan fick den istället av vice ordföranden Erik Valinger i samband med att SLUs jägmästarstudenter besökte Äspnäs fåbod i Jämtland den 31 augusti.

Anna fick Örtugen för boken *Skogen – guldet från Norden* som presenteras här invid. Flera studenter passade på att köpa boken.

Årets andra Örtugsmottagare, Hanna Lundin presenterades i förra numret av Tidender.

Lars Kardells bok kostar 150 kr plus porto och kan beställas via Hans-Jöran Hildingsson. Kontaktadress på sidan 2.

Ny bok av Lars Kardell

Ljungheden i Vrå socken och Skogssällskapet

Så har Lars Kardell gjort det igen; skrivit en angelägen bok och fyllt igen kunskapsluckor i ett ämne som aldrig riktigt blivit genomlyst. Ljungheden – den ringaste av betesmarker, hemvist för de fattigaste och idag näst intill försvunnen får här äntligen sin historia tecknad.

AV LARS KLINGSTRÖM

» SOM VANLIGT GÅR LARS KARDELL grundligt tillväga när han beskriver denna välkända, men för de flesta ändå så okända naturtyp i det svenska landskapet. Han har ägnat nästan två år åt att i arkiv och i naturen teckna ljunghedarnas historia och biologiska förutsättningar. Med sina egna, rika historiska kunskaper sätter han också in dem i sina rätta tidsammanhang.

LARS KARDELL HAR TAGIT LJUNGHEDARNA i Vrå socken i Halland som utgångspunkt för sin bok. Det var här som den dynamiske affärsmannen, trädisponenten Edwin Ohlsson från Göteborg förverkligade sin vision om att i tidens anda göra något nyttigt. Medan hans gelikar i den göteborgska societeten grundade sjukhus och andra nyttiga inrättningar tog sig Edwin Ohlsson för att börja beskoga Västsveriges

då talrika och ofruktbara Ljunghedar. Det var så Skogssällskapet, som fyller hundra i år, kom till. Resultatet framstår idag tydligt i form av växtkraftiga skogar av både tall och gran. Det är en inte oväsentlig del av den svenska, skogliga framgångssagan som började skrivas för ett drygt sekel sedan.

LARS KARDELLS BOK FYLLER utan tvekan igen en kunskapslucka i den svenska skogshistorien. För den som vill lära sig mer om den, oftast misskända Ljungan, är Lars Kardells bok ett måste.

Ett särskilt plus också för hans genomgång av Ljung och Ljunghedar i både skönlitteratur och poesi. Boken är rikt illustrerad med fotografier, kartor och vackra akvareller utförda av konstnären Annakarin Wennerberg.

VI VILL OCKSÅ GÄRNA LÅTA TIDENDERS läsare ta de, av Lars Kardells egen efterskrift i boken. Den som egentligen säger mer om boken än vad som ryms i en traditionell recension.

Det känns lite vemodigt att en ljun tisdag sent i september 2011 ta färväl av Ljungheden. Den har på heltid sysselsatt mina tankar under snart två år. Jag har med intresse noterat att den som

haft sin trygga försörjning någon annanstans, kunnat sjunga en lovsång till Ljungheden. Men den som våra få återstående Ljunghedsfragment kan erbjuda. En för den välnärde samtidsbetraktaren trist och ödslig Ljunghed har ersatts av en lika tråkig, likriktad och obebodd granhed. Ljunghedsbrukarnas ättlingar har blivit tio gånger rikare. Nu är vi sedan några decennier i färd med att bevara Ljungheden. Antalet skyddade områden ökar och befintliga reservat utvidgas. Men det blir aldrig möjligt att återställa något som det var. Hedböndernas välnärda arvingar får nöja sig med att under en utflykt få njuta av en vacker utsikt från en höjd inom en naturvårdsbed.

Mitt förhållande till Ljungheden är turistens. Jag har aldrig vallat några får på fåladen eller hållit i en Ljunglie. Jag vet visserligen hur röken efter bränning sticker i näsan, men har aldrig känt luften av torvos. Mina vandringar över diverse Ljunghedar har skett i uppehållsväder, då jag varit iklädd lämplig klädsel. Hur det en gång kändes att i bläst och regn ta sig fram en halvmil efter Ljungriks kreatursstigar i vadmalsskåder och träskobottnade skor, vet jag inte. Jag tror mig förstå varför heden för ett sekel sedan uppfatta-

des som armodets symbol. På samma vis har jag inga svårigheter att uppfatta de skönhetsvärden som våra få återstående Ljunghedsfragment kan erbjuda. En för den välnärde samtidsbetraktaren trist och ödslig Ljunghed har ersatts av en lika tråkig, likriktad och obebodd granhed. Ljunghedsbrukarnas ättlingar har blivit tio gånger rikare. Nu är vi sedan några decennier i färd med att bevara Ljungheden. Antalet skyddade områden ökar och befintliga reservat utvidgas. Men det blir aldrig möjligt att återställa något som det var. Hedböndernas välnärda arvingar får nöja sig med att under en utflykt få njuta av en vacker utsikt från en höjd inom en naturvårdsbed.

Om jag varit det minsta konstnärligt lagd, så skulle jag som tack och avsked för mina två år tillsammans med Ljunghedar, såväl i arkiv som i fält, måla en altartavla. I denna bryts ljuset över heden mot bakgrundens hav. Solens strålar skymtar bakom vita moln. Över den lila Ljungan vandrar en av Mathilda Roos' småskolelärarinnor från romanen *Hvit Ljung*. Hon får symbolisera såväl Jungfru Maria som de kvinnor som en gång planterade igen delar av Sunnerbos och Hallands Ljunghedar.

Vargen – i alla tider fruktad och hatad

Idag står varghatare och vargkramare mot varandra. Men förr handlade det bara om en sak: att med alla till buds stående medel utrota vargen. Inte bara i Sverige, utan i hela den västerländska kulturen, finns mängder av berättelser och vittnesmål om vargens farlighet som hela tiden hållit frågan levande.

AV LARS KLINGSTRÖM

» I TIDSKRIFT FÖR JÄGARE och naturforskare 1832–34 kan man under rubriken Vargars anfall på människor bland annat ta del av kyrkoherden Per Samuel Lönegrens gruvliga berättelser från Garpenbergs socken 1821:

”PÅ GÅRDEN JEMTBO VORO flere qvinnfolk den 12 januari mellan 11 och 12 på dagen sysselsatte med tillredelser till en begravning. Af denna orsak afsändes en 6 års gammal gosse för att i ett hus tvers över gårdsplanen afhemta ett spejll. Gossen blef på återvägen helt oförmodadt anfallen av en varg, som fattade tag i gossens strupe och bortsläpade honom med spejlet öfver gården till ett skogssnår knappt ett bösshåll derifrån. Gossen var redan så godt som uppäten, då man av blodspåren upptäckte olyckan och hastade till hjälp, ty vid framkomsten fann man blott några benknoter och spejlet liggande kvar, och såg två vargar sakta aflägsna sig vid allarmet.”

I samma tidskrift finns ytterligare ett antal ögonvittnesskildringar om vargattacker på främst barn. De äger alla rum på olika platser i Dalarna och Gästrikland vilket föder funde-

ringar om att det kanske egentligen handlar om de väldokumenterade händelserna i Gysinge 1821. En ensam varg anföll där inte mindre än 31 personer och dödade och åt upp flera av dem. När vargen till slut sköts konstaterade man att det var en förrymd varg som fötts upp i fångenskap på Gysinge herrgård och på så sätt förlorat respekten för människor.

OCKSÅ FRÅN VÄSTERGÖTLAND FINNS bevarade berättelser om liknande vargangrepp. Prosten Carlenius i Hova skriver 1763 till landshövdingen i Mariestad om hur ”tvenne vargar idag kl. 10 före middagen, på Walaholms Torp tagit, invid husdörren en gässe af 9 års ålder, och oachtadt modrens skriande, släpat honom bort och ätit upp det ena låret, innan dess gässens döda kropp, medels folks tillopp kunde räddas”.

Under sin Västgötaresa 1747 noterar Carl von Linné att en av traktens viktiga frågor var kampen rovdjuren och då speciellt varg.

MER OM VARG- OCH ROVDJURSHATET genom tiderna kan man ta del av vid Skogshistoriska Sällskapets seminarium i Stockholm den 14 november. ●

Årets sista
aktivitet!

**Nordiska Museet,
Stockholm**
Rovdjurskriget
– en resa
genom tiderna

14
November
Onsdag

Redan under medeltiden fanns det en utbyggd organisation för att ”utöda” rovdjuren. I början av 1900-talet, då man nästan lyckats att utrota ”de fyra stora” började samhällets attityd till rovdjur svänga. Detta berodde på det gryende intresset för naturvård och resulterade i att den ena arten efter den andra fridlystes.

Om detta ”krig” berättar Kjell Danell, SLU och Roger Bergström, Skogforsk. OBS Eftermiddagsseminarium kl 13–16. Lunch ingår inte.

Anmälan senast den 1 november till:
Jan Sandström
Tel: 08-656 23 08 eller 070-603 98 11
E-post: jan.g.sandstrom@telia.com